

ASPEKTY VZNIKANIA NOVÝCH SLOV A VÝZNAMOV VO FRANCÚZŠTINE

WORDS FORMATION IN FRENCH

ELENA MELUŠOVÁ

Abstrakt

Cieľom príspevku je načrtnúť najproduktívnejšie spôsoby tvorenia slov vo francúzštine, a to hlavne odvodzovaním pomocou afixácie, skratkových slov, skratiek, akronym, metafor, metonymií, ktoré sa často premietajú do slovníka bežnej, ale aj odbornej lexiky. Poukážeme na najproduktívnejšie postupy slovotvorby a odborných lexém v súčasnom francúzskom jazyku. Na konkrétnych príkladoch porovnáme štruktúry termínov so slovenskými ekvivalentmi, ktoré sa často stali internacionalizmami.

Kľúčové slová: lexika, tvorenie slov, afixácia, skratky, skracovanie slov, metafora, metonymia.

Abstract

The aim of the papers to outline the most productive ways of words formation in French , mainly by derivation through affixation, abbreviations, acronyms , metaphors, metonyms, which are penetrating to every day and specific wordstock . The paper shows the most productive proceedings of word formation for specific purposes in contemporary French language. The specific examples are used for comparison of Professional terms, and some of them became internationalisms.

Keywords: lexis, word formation, affixation, abbreviations, shortening words, metaphors, metonyms.

Úvod

Cieľom príspevku je prezentovať produktívne spôsoby tvorenia slov vo francúzskom odbornom ekonomickom texte, a to najmä odvodzovaním. Už tradične sa k týmto postupom zaraďuje afixácia, používanie metonymie a metafory, a potom vytváranie skratkových slov, skratiek, akronym. Pri utváraní odborných výrazov a spojení možno pozorovať posun významu na základe metafory, pričom ide o posun lexémy z bežnej slovnej zásoby do odbornej terminológie alebo posun medzi frazémy s novým sémantickým motívom. Ide o veľmi produktívny spôsob obohacovania základnej slovnej zásoby, pri ktorom vzniká celý rad homoným. V slovníku nájdeme množstvo nových významov použitia tej istej lexémy. Ako príklady nám poslúžia slová a slovné spojenia excerpované hlavne z ekonomického časopisu *Alternatives Economiques* (2018), ale tiež z niektorých publikácií, zaoberajúcich sa tvorením slov, ako *Etymologický slovník francúzskeho jazyka* (2004), *Les mots du français* (1962). Použitím metódy excerpovania slovných spojení z francúzskych zdrojov, ich analýzy a komparácie francúzsko-slovenského prekladu zistíme ekvivalenciu alebo rozdielnosť významu pri použití toho istého slovného spojenia v oboch porovnávaných jazykoch.

Nové termíny vznikajú v dôsledku vývinu vedy, často odvodzovaním už existujúcich výrazov, alebo prenesením či zmenou ich významu. V socio-profesionálnom prostredí vzniká nová terminológia odvodzovaním alebo modifikáciou významov už existujúcich slov, ktoré sa používajú v odbornom prostredí. Pri vybraných excerpovaných termínoch a odvodených slovách s novým významom budeme uvádzať slovenský ekvivalent kvôli porovnaniu štruktúry slova, resp. frazémy v oboch jazykoch. V oboch jazykoch sa pri odvodzovaní uplatňuje latinský a grécky pôvod, hlavne pri tvorení odbornej lexiky, pričom mnohé sa stávajú súčasťou internacionalizmov.

Medzi neodborníkmi vzniká v niektorých prípadoch tzv. „paralelný slovník“ odborných výrazov, často latinského pôvodu, za účelom popularizácie vedy. Napríklad v medicíne slovo *la jaunisse* (žltáčka) je paralelným výrazom pre odborný výraz *ictère* (ikterus), podobne ako pre *globule blanc* (biela krvinka) existuje odborný termín *leucocyte* (leukocyt). Tento jav môže fungovať aj naopak, a to vtedy, keď nové lexémy prechádzajú z odbornej terminológie do všeobecného jazyka, pričom pozmenia svoj význam. Napríklad slovo *impliquer* (implikovať) je výraz, ktorý prešiel z odboru matematiky, vo význame *vyplývať*, do hovorového jazyka s pozmeneným významom *obsahovať, zahrňať*.

Spôsoby tvorenia nových slov – polysémia, homonymia, metafora, metonymia

Pri tvorení francúzskych odborných termínov sa najčastejšie používajú už existujúce zdroje lexikálnej zásoby, ktorých význam sa modifikuje predovšetkým pomocou prefixov, metafory alebo metonymie. Neraz sa kombinujú už existujúce slovné zdroje a nová lexika vzniká odvodzovaním, skladaním, skracovaním slov, využívaním skratiek, vytváraním akroným (zložených zo začiatkových písmen alebo slabík viacerých slov). Ďalší spôsob utvárania nových termínov predstavujú lexikálne výpožičky alebo kalky.

V našom príspevku sa zameriame na najproduktívnejší spôsob tvorenia nových termínov a významov z existujúcich slov. Dôležitú úlohu tu zohráva polysémia, homonymia, metafora a metonymia. Pri rozširovaní významu slova sa pridáva nový význam k už existujúcemu výrazu v slovnej zásobe, čím vznikajú nové termíny. V lingvistike je to známy jav, pri ktorom má jeden znak (slovo) viacero významov. Vtedy hovoríme o polysémii alebo homonymii (Čermák, 2010). Základný rozdiel medzi polysémiou a homonymiou spočíva v existencii, respektíve absencii, vzťahu medzi významami. Ak tu tento vzťah je, hovoríme o polysémii a naopak. Rozdiel medzi homonymiou a polysémiou osciluje na úzkej hrane, a preto sa nedá vždy jednoznačne rozhodnúť, ktorý z javov skutočne v danom prípade nastal. Platí však, že polysémia je založená na metonymických a metaforických vzájomných vzťahoch medzi rôznymi pojmami s rovnakým znakom, zatiaľ čo homonymia je náhodná zvuková zhoda dvoch znakov s úplne odlišným významom. Príklad na polysémiu prináša Juraj Glovňa (2015), kde pri slove *jazyk* uvádza viacero významov, ktoré obsahujú istý prienik podobnosti. Pri homonymii majú slová tak isto viacero významov, avšak bez vzájomnej súvislosti. Ide iba o náhodnú zhodu tvarov. Príkladom je slovo *škoda*, vo význame *hospodárskej škody*, či *škody na životoch*, ale aj ako *značka auta*. Na rozdiel od polysémie, medzi týmito významami nie je žiaden sémantický prienik.

Metafora (z gréckeho μεταφορά – prenos, prenesenie) vzniká použitím slova v jeho prenesenom význame na princípe podobnosti predmetov a ich vlastností. Žilka (2006) hovorí o zámene jedného slova či slovného spojenia iným slovom, alebo slovným spojením, na princípe podobnosti javov, predmetov. Ide tu o nepriame, obrazné pomenovanie. Na základe podobnosti dvoch javov (dejov, vecí, vlastností) vznikla klasická metafora, ktorá sa zakladá na zdôrazňovaní vonkajších podobností javov. Novodobá metafora sa často rodí na podklade kontrastu, na podklade „krátkeho spojenia“ dvoch i viacerých vzájomne vzdialených významových oblastí, čím dáva slovu iný, nový význam vzhľadom na implicitné porovnanie. Zmena významu slova môže prechádzať v rôznych smeroch: od konkrétneho ku konkrétnemu výrazu: napr. *la banane* – banán (priechny nárazník, vrtuľník, ľadvinka, úsmev); od konkrétneho k abstraktnému výrazu: napr. *branché* – zapojený do elektriny (módny, idúci s dobou); od všeobecného k odbornému výrazu: napr. *la tête* – hlava (vis à tête plate – skrutka s plochou hlavičkou), *le bras* – rameno (operadlo na kresle, rukoväť, rameno rieky), *la fenêtre* – okno (v informatike – okno); od jedného odboru k iným odborom: napr. *le virus* – vírus (medicína, informatika), *la souris* – myš (zoológia, informatika).

Metonymia (z gréckeho μετωνυμία, *metonymia*; latinsky *denominatio* – „premenovanie“ resp. „odvodené pomenovanie“) je sémantický vzťah medzi dvoma slovami alebo dvoma významami jedného slova. Spočíva v prenose označovania na iný objekt na základe vnútornej podobnosti, vecnej alebo logickej súvislosti. Pri metonymii sa posun významu vytvára pomocou

rôznych mechanizmov. Najčastejším mechanizmom posunu významu slov je nahradzovanie. Klasickým príkladom je použitie abstraktného výrazu za konkrétny: napríklad *Matignon* (Hôtel Matignon – sídlo vlády vo Francúzsku) *a annoncé une nouvelle réforme* (vláda ohlásila novú reformu); *ça se passait sous Vichy* (to sa stalo za Vichy - sídlo vlády maršala Pétaina počas nemeckej okupácie). Iným mechanizmom pre zmenu významu je zámena časti za celok: *les casques bleus sont intervenus* (modré prilby zasiahli).

Príklady nových metaforických významov slov vo francúzskom ekonomickom texte

Skúmané ekonomické texty z pohľadu analýzy slovnej zásoby obsahujú spojenia, ktoré sú dobrými príkladmi na ilustráciu významových posunov na základe metafory a metonymie. Pri uvedených príkladoch uvádzame slovenský preklad pôvodného a zmeneného významu. Všetky príklady sú excerpované z ekonomického časopisu *Alternatives économiques* z r. 2018:

élargir le bénéfice (élargir – rozširovať, tu: zväčšiť zisk), **durcir** le contrôle (durcir – tvrdočať, tu: sprísniť), chercher un travail qui a toujours été un **cheval enfourché** par le patronat (un cheval enfourché – sedieť obkročmo na koni, tu: pracovať pod patronátom), l'éducation d'un jeune qui émigre va coûter **au bas mot** (au bas – v spodnej časti, tu: prinajmenšom), le pays **de départ** (le départ – odchod, tu: východisková krajina), la zone **a dégaugé** un excédant de 331 milliard d'euros (dégager – vyslobodiť, vypratať, tu: uvoľniť eurá), l'Allemagne **dépasse la barre** des 6%, (dépasse la barre – prečnievať cez tyč, tu: presahovať sadzobník), l'industrie **a tiré** profit (tirer – ťahať, strieľať, tu: mať/vytĺcť zisk), l'euro **est remonté** (remonter – vyniesť hore, tu: euro zvyšuje svoju hodnotu), **infléchir** cette tendance (infléchir – ohnúť, tu: zmeniť), **le maillon** faible de l'Europe (le maillon – oko na sieti, tu: súčasť), cette conjonction négative **s'est traduite** (traduire – vyjadriť, preložiť, tu: prejaviť sa), par **une glissade** continue (la glissade – kĺzačka, tu: sklz, posun), **en matière** de niveau de vie (en matière – z látky, tu: čo sa týka, pokiaľ ide o), **le redressement** de l'économie (le redressement – vztýčenie, narovnanie, tu: obnova, oživenie), le taux directeur (directeur – riaditeľ, tu: kľúčová sadzba), **les taux d'intérêt** (l'intérêt – záujem, tu: úroky), cette politique **a sorti** la zone euro de la déflation avec laquelle **elle flirtait** (sortir – vyjsť von, tu: vytiahnuť; flirter – flirtovať s niekým, tu: uvažovať o deflácií), **le coup de frein** (le coup de frein – brzdenie, tu: spomalenie), l'Europe **est en panne** (être en panne – mať poruchu, byť mimo prevádzky, tu: nefungovať ako by malo), le projet européen **est cassé** (cassé – rozbitý, tu: prerušený), **il nourrit** le rejet et les populismes (nourrir – kŕmiť, živiť, tu: povzbudzovať), l'Allemagne veut imposer l'austérité (l'Allemagne – Nemecko, tu: vláda Nemecka), ils insistent **les Etats** à bien gérer leur budget (le Etats – štáty, tu: vlády členských štátov EU), les prêts **ont nourri** la crise (nourrir – kŕmiť, živiť, tu: podporovať), humilier **la Grèce** (ponížiť Grécko, tu: grécku vládu), l'Allemagne fait **peser des coûts** à l'Europe (peser – vážiť, tu: znášať náklady), l'Europe a besoin d'un nouveau **souffle** (le souffle – dych, tu: podpora), **baliser le chemin** (baliser – vyznačiť, tu: určiť vývoj), une **grave** crise (grave – vážna, tu: veľká), l'Etat italien, traditionnellement **faible** (faible – slabý, tu: ekonomicky nedostatočný), ses banques sont les plus **faibles** (faible – slabý, tu: nevykazujúci dostatok zisku).

Odvodzovanie, konverzia, skladanie, skracovanie

Iným spôsobom tvorenia nových termínov vo francúzštine je odvodzovanie od existujúcich slov. Môže to byť odvodzovanie od už existujúceho slova pomocou afixov, skladanie či skracovanie slov rôznymi postupmi, ale aj konverzia.

Afixácia je spôsob tvorenia slov, keď sa k základu slov pridávajú prefixy, sufixy, infixy. Jednoduché slovo je zostavené z jedného slovotvorného základu (napr. *le roi* (subst.) → *royal* (adj.), kráľ – kráľovský, alebo tiež *beau* (adj.) → *embellir* (sloveso) (krásny – skrásliť). Odvodené slovo zahŕňa v sebe viaceré elementy. Je zložené zo slovotvorného základu (koreňa) a afixu (prefixu alebo sufixu). Pri adjektívach existuje tiež parasyntetické odvodzovanie, t. j. odvodené slová obsahujú súčasne sufix aj prefix (Hamon, 1962).

Niektoré prefixy a-, é-, em-/en- + adjektívum + sufix -ir (tvoriaci sloveso) ⇒ dávajú adjektívu význam „niečo spôsobiť“ alebo „stať sa“. Napr.: *doux* → *adoucir* (jemný – zjemniť),

clair → *éclaircir* (jasný – rozjasniť, vyjasniť, objasniť). Tieto prefixy sú vo francúzštine významnými nositeľmi sémantickej funkcie pri vytváraní nových významov slov. Nespôsobujú ohýbanie slov a nevyjadrujú ani gramatickú kategóriu. Takmer vždy sú latinského alebo gréckeho pôvodu. Podľa M. Grevisa (1969) sú prefixy časti slov, ktoré môžu byť formálne homonymné s prepozíciami, adverbiami, alebo sú to jednoduché slabiky, ktoré keď sú umiestnené pred podstatným menom, slovesom alebo prechodníkom, modifikujú prvotný význam slova a pridávajú nový, sekundárny význam.

Niektoré prefixy, tzv. autonómne, oddeliteľné, sú formálne homonymné s niektorými predložkami, príslovkami či adjektívami. Používajú sa, okrem zložených slov, ako samostatné slová, napríklad *à, avant, bien, contre, en, entre, mal, moins, non, par, plus, pour, sous, sur...* (napr. *surcomposé, malentendu, biensûr, entre-temps, le non-dit*). Iné prefixy, tzv. neoddeliteľné, nemôžu existovať samostatne, sú prevzaté väčšinou z ľudovej latinčiny alebo z gréčtiny a sú produktívnejšie, hlavne pri tvorbe odborných termínov. Patria k nim napríklad prefixy *dé-, des-, é-, for-, in-, mé-, mes-, pré-, re-, archi-, para-, anti-*. Vyznačujú sa veľkou gramatickou plasticitou, napr. *surrégime* (vyššie otáčky motora, aj v prenesenom význame). Znamená to, že sa môžu kumulovať a kombinovať s iným prefixom napr. *in-, dé-, com-*, ako napríklad v slove *indécomposable* – nerozložiteľný.

Prefixy nesú v sebe rôzne sémantické významy, ktorými modifikujú prvotné slovo. Možno ich kategorizovať podľa významu, ktoré dodávajú prvotnému slovu. Vyjadrujú napríklad:

- absenciu (a-, dé-): *affaiblir, démunir, débloquer* (oslabiť, odzbrojiť, odblokovať);
- polohu, pohyb (intra-, in-, en-, ex-, pré-): *intraduisible, envisager, expatrié, précédent* (nepreložiteľný, mať v úmysle, vypovedaný z krajiny, predchádzajúci);
- množstvo (hyper-, sous-, archi-): *hypertrophie, soustimer, archipel, archimillionnaire* (hypertrofia, podceňiť, súostrovie, multi-milionár);
- spojenie, združenie (com-, con-): *compatriot, convaincre* (krajan, presvedčiť);
- hierarchiu (sous-, sub-): *souslieutenant, subdivision* (podporučík, ďalšie členenie);
- opačný význam (dé-, dis): *décharger, démystifier, discordant, discontinuité* (vyložiť, demystifikovať, neharmonický, nesúvislosť);
- opakovanie činnosti (re-, r-): *refaire, retourner, racheter* (prerobiť, vrátiť sa, znovu kúpiť);
- činnosť smerujúca k cieľu (al-, af-, ad-): *allonger, affaiblir, adjoindre* (predĺžiť, zoslabiť, pripojiť);
- negatívny, pejoratívny význam (mal-, mé-): *maladroit, malhonnête, mécontent* (nešikovný, nečestný, nespokojný);
- reciprocitu, opozíciu (contre): *contre-attaque, contrecarrer* (protiútok, prekaziť) (Grevisse, 1969).

Medzi prefixy v súčasnej francúzštine vyskytujúce sa často v ekonomickom odbornom texte patria prefixy: *dé-, des-, super-, hyper-, giga-* (napr.: *déshonorer, superposer, hypermarché, gigagramme*).

Prefixy, ktoré sa používajú pri tvorbe slovík, majú často adverbialnu hodnotu a môžu sa použiť aj ako predložky. Ide o prefixy ako *avant, contre, entre, par* (napr. *avant-hier* (predvčerom), *contrebalancer* (vyvážiť), *contrepoids* (protiváha), *s'entraider* (vzájomne si pomôcť), *parachever* (úplne dokončiť).

Suffixy sú vo francúzštine znakmi flexie pri časovaní. Sú často latinského pôvodu, ako napr. *-vore, -esse, -âtre, -fuge* (napr. centrifuge) alebo gréckeho pôvodu, ako napr. *-gone, -gène, -phile, -phobe, -scope* (napr.: polygone, hydrogène, francophile, claustrophobe, télescope). V súčasnosti patria k najfrekvencovanejším sufixom: *-isme, -istique, -ité, -itude*, ktoré sa vyskytujú pri tvorbe nových slov v politickom a ekonomickom odbornom texte (napr. *capitalisme, logistique, certitude*).

Konverziou sa označuje nevlastné odvodzovanie, pri ktorom sa najčastejšie zmení slovný druh, napríklad zo substantíva vzniká adjektívum a naopak, tvar slova sa však nezmení. Napr. *le portable* (subst.) – *portable* (adj.) (prenosný počítač aj mobil), *le compact* (subst.) – *compact* (adj.)

(digitálny automatický fotoaparát aj kompaktný), le mobile (subst.) – mobile (adj.) (mobil aj mobilný), un travail monstre (adj.) – un monstre (subst.) (obrovská práca aj monštrum), une rencontre éclair (adj.) – un éclair (bleskové stretnutie, ale aj jas, blesk).

Skracovanie

Pri tvorbe neologizmov sa stále častejšie uplatňuje skracovanie slov rôznymi spôsobmi, buď odsunutím začiatku slova, čím vzniká tzv. aferéza, napríklad (auto)bus, (auto)car alebo odsunutím konca slov, kedy vzniká tzv. apocopa, čo je častejší prípad, napríklad promo(tion), fac(ulté), resto U (restaurant universitaire), vélo(cipède) atď.

Skracujú sa aj vlastné mená, napr. Sarkozy – Sarko, L'Humanité – L'Huma, Libération – Libé, a to hlavne v ústnom prejave, najmä v argote, v odbornom alebo tiež vo familiárnom prejave. Vysoká frekvencia rovnakých skratkových slov môže viesť k nejasnostiam, a to pre viacvýznamovosť skráteného termínu, ako napríklad skratkové slovo *perf* – perfectionnement, performance, perfusion, ktoré môže znamenať *perfektnosť*, *výkonnosť*, *infúziu*.

Skratky sa vyvíjajú v dôsledku rozvoja technológie a zložitosti riadenia výrobných a spoločenských procesov. Typickým javom je, že jednotlivé písmená sú hláskované. Pri akronymách sa skratka vysloví ako slovo, napríklad: **SNCF** (La Société nationale des chemins de fer français) – vyslovuje sa: esenseef; **RATP** (La Régie autonome des transports parisiens) sa vyslovuje eratepe, **TGV** (Train à Grande Vitesse) sa vyslovuje: teževe, **CGT** (La Confédération générale du travail) sa vyslovuje: sežete; **INALCO** (Institut national des langues et civilisations orientales) sa vyslovuje: inalco.

Podobne sa používa množstvo iných skratiek, ktoré sú vnímané ako podstatné mená: **SNBC** (Stratégie nationale bas carbone), **PPE** (Programmation pluriannuelle de l'énergie), **BCE** (Banque centrale européenne), **UE** (Union européenne), **TUE** (le traité sur l'Union européenne), **IMT** (Institut Mines-Télécom de Lille Douai), **UCV** (Union du grand commerce du centre-ville), **ZTI** (Zone touristique internationale), **CFDT** (Confédération française démocratique du travail), **VSD** (un magazine mensuel français, hebdomadaire jusqu'en 2018, constitué des initiales des noms de jours « vendredi, samedi, dimanche », **BHV** (Bazar de l'Hôtel de Ville, un grand magasin parisien), **RCC** (La nouvelle rupture conventionnelle collective), **CSP** (contrat de sécurisation des parcours), **PSA** (acronyme de Peugeot société anonyme), **EDF** (Electricité de France), **FNCCR** (Fédération nationale des collectivités concédantes et régies), **PACA** (Provence Alpes Côte d'Azur), **SMIC** (Salaire Minimum Interprofessionnel de Croissance), **PARE** (Plan d'Aide au Retour à l'Emploi), **ANPE** (Agence Nationale Pour l'Emploi), **Assedic** (Association pour l'Emploi Dans l'Industrie et le Commerce).

Akronymá sa môžu vytvárať aj zo slabík viacslovného pomenovania, ktoré sa spájajú do jediného slova. (**Benelux**: Belgicko, Nederland, Luxembourg). Z niektorých skratiek a akronym sa môžu utvárať aj odvodené slová, napr. **ENA** (Ecole Nationale d'Administration) → **énarque** (absolvent školy ENA), alebo **SMIC** (Salaire minimum interprofessionnel de croissance) → **smicard** (zamestnanec s minimálnou mzdou).

Pravopis skratiek je upravený rôzne. V niektorých prípadoch sa píše ako všeobecné mená, napr. sida (syndrome de l'immunodéficience acquise) – AIDS, alebo s veľkým začiatočným písmenom, napr. OTAN (Organisation du Traité de l'Atlantique Nord) – NATO.

Výpožičky z cudzích jazykov, neologizmy

Najviac lexikálnych výpožičiek vo francúzštine je z angličtiny, sú to výpožičky anglo-americké. Najčastejšie sa vyskytujú v tlači, ale aj v hovorovej reči, pričom mnohé prešli medzi internacionalizmy. Napríklad slová *airbag*, *autoreverse*, *clip*, *e-mail*, *bloger*, *horse-ball*, *hypermédia*, *light*, *manager*, *mastère*, *novélisation*, *patent box*, *talk-show*, *testing*, *vidéoclub*, *opinion-way*, *le revolving doors*, *lethink-tank*, *patent box*.

Vo francúzštine sa vyskytuje mnoho slov, ktoré prešli do slovnej zásoby cez latinčinu, napríklad *baume*, *beurre*, *corde*, *ancree*, *horloge*, *moine*, *tésor*, *perdrix* a tiež cez gréčtinu, najmä

pri tvorení odborných slov ako *dactylographie*, *orthopédie*, *paléontologie*, *photographie*, *téléphone*.

Pre úplnosť uvádzame, že niektoré neologizmy sú prebrané do francúzštiny aj z iných cudzích jazykov, napríklad z nemčiny – *blitzkrieg*, *diktat*, *ozone*, z čínštiny – *kung-fu*, zo španielčiny – *tapas*, *paella*, *poncho*, z taliančiny – *antipasti*, *panini*, z japončiny – *karaoké*, *sumo*, *bonzai*, *geisha*, z ruštiny – *glasnost*, *goulag*, *kalachnikov*, *perestrojka*, z arabčiny – *ayatollah*, *džihad*, *halal*, *alcohol*, *carafe*, *chiffre*, *douane*, *zénith*, z hebrejčiny – *chérubin*, *sabbat*, *éden* atď.

Viacero novších slovných výpožičiek má aj francúzsky oficiálny ekvivalent, ktorý sa používa paralelne s prevzatým slovom. Také sú napríklad slová: *broker* – *courtier*, *fast-food* – *prêt à manger*, *motor-home* – *autocaravane*, *packaging* – *conditionnement*, *software* – *logiciel* a pod.

Vytváranie nových slov, kalky

Kalk je pojem označujúci výraz, ktorý vznikol buď ako doslovný preklad cudzieho výrazu (kalk lexikálny), alebo bol výraz podľa cudzieho vzoru vytvorený (kalk sémantický a frazeologický). Napríklad francúzska lexéma *l'objet* (*objekt*) je doslovným prekladom latinského *objectum*.

Podľa definície je kalk slovo alebo slovné spojenie vytvorené z prvkov domáceho jazyka napodobnením štruktúry slova, či slovného spojenia v cudzom jazyku so zachovaním jeho vnútornej formy a jazykového vyjadrenia rovnakých motivačných vzťahov. Zjednodušene povedané, je to slovo doslovné preložené z cudzieho jazyka. Príklady na kalky v slovenčine: *mrakodrap* (z nem. *Wolkenkratzer*), *počítač* (z angl. *computer*/nem. *Rechner*), *vodotesný* (z nem. *wasserdicht*), *svedomie* (z lat. *conscientia*), *d'alekohľad* (z lat. *telescopium*).

V lexikológii sa rozlišuje sémantický kalk, ktorý na pomenovanie v domacom jazyku použije slovo s rovnakým významom ako v cudzom jazyku (napr. v jazykovede *radix* (lat.) – *koreň*, *le radical* (fr.). Podstatou sémantického kalku je prenesenie významu slova podľa cudzieho vzoru. Napr. výraz *la souris* (*myš*) je výraz prevzatý z angličtiny použitý v lexike informatiky. Slovtvorný kalk je napodobnenie slovtvornej, resp. pomenovacej štruktúry slova v pôvodnom jazyku (napr. *computer* – *počítač*). Polokalk vzniká vtedy, keď je iba časť slova kalkovaná a druhá časť je iba zvukovým prispôbením, napr. *Baumwolle* (nem.) – *bavlna*. (Mistrík, 1993).

Gramatické kalky sa vyznačujú tým, že každá morféma východiskového jazyka je preložená morférou cieľového jazyka, napr. francúzska lexéma *le gratte-ciel* (*mrakodrap*) je prevzatá z anglického *skyscraper* (*sky* a *scraper* – *nebo*, *driapat'*). Príkladom frazeologických kalkov je francúzske *faire la fin* (urobiť koniec), prenesené z nemčiny *Ende machen*, podobne francúzske *il s'agit de* (ide o), v nemčine *es geht um*. Iným príkladom je *le compte courant* (bežný účet), prenesené z talianskeho *conto courant*.

Niekedy má francúzsky neologizmus formu kalku s morfo-syntaktickou štruktúrou cudzieho jazyka, z ktorého sa výraz prebral. Napríklad kalky vytvorené podľa anglického vzoru: *to finalize* je vo francúzštine *finaliser*, podobne aj *prepaid*, vo francúzštine *prépayé*, alebo *teleshopping*, vo francúzštine *téléachat* atď. (Certa 2001).

Záver

Francúzsky jazyk podlieha od počiatkov až dodnes neustálym zmenám. V priebehu storočí strácal veľký počet slov, no na druhej strane, ako kompenzáciu, prijímal a obohacoval svoju lexikálnu zásobu, a to nielen výpožičkami z iných jazykov alebo z gallo-románskych dialektov, ale hlavne neustálym vytváraním nových termínov a lexém. Toto utváranie sa najčastejšie uskutočňovalo dvomi postupmi, a to odvodzovaním a skladaním. (Grevisse, 1969). Dnes k týmto základným postupom tvorenia lexém pribudli aj skratky a skratkové slová, ako dôležitý produktívny formotvorný postup.

V odbornej literatúre zaznamenávame väčšiu mieru popularizácie, a to predovšetkým v informatívnych ekonomicko-spoločenských a politických textoch. Tomuto trendu sa prispôsobuje najmä lexika, ktorá je bližšia hovorovému jazyku, keďže je určená pre širší okruh čitateľov. Naopak, novoutvorená odborná lexika sa objavuje nielen v odborných a popularizačných textoch, ale aj hovorovom štýle. Uplatňujú sa pôvodne grécke, ale hlavne latinské prefixy, ktoré sú dodnes zdrojom vytvárania nových slov, najmä odbornej terminológie. Postupne prenikajú aj do hovorovej slovnej zásoby a pri vyššej frekvencii používania sa prestávajú vnímať ako neologizmy. Tieto prostriedky sa stávajú produktívnym zdrojom obohacovania lexiky. Frekvenciou spôsobom rozširovania lexiky sú novovzniknuté frazémy, metafory a metonymie. Nová lexika vzniká vo francúzštine paralelne so vznikom nových inštitúcií, agentúr, produktov, technológií, ktoré nesú názvy vytvorené viacerými lexémami. V súčasnosti je príznačné zhusťovať a „ekonomizovať“ text a prejav, v dôsledku čoho vznikajú rôzne typy skratkových slov, ktoré nahrádzajú viacсловné pomenovania. Tak vzniká vo francúzštine lexikálna báza skratkových pomenovaní typu „sežetist“ (človek zo CGT), „eratepe“ (RATP), „resto U“, „téžévé“ (TGV), „sité U“ (Cité U), SIDA, HIV „haive“, ale aj slová odvodené a pospájané na základe metafory, ako „amuse-gueule“ („zabav papuľu“, vo význame predjedla alebo jednohubky), či „lunettez-vous!“ (obstarajte si okuliare), pričom sloveso alebo podstatné meno sa stáva časťou nového slova.

Nové jazykové prvky prenikajú stále častejšie z odbornej lexiky do hovorovej a naopak, vytváraním asociácií, predstáv, metafor, skratkových a prebraných slov, ktoré sa už nevnímajú ako cudzie, ale naopak, ako známe formálne prostriedky, ktoré pomáhajú pri porozumení menej známeho odborného obsahu. V pedagogickej praxi na hodinách francúzštiny, hlavne lexikológie sa využívajú všetky tieto poznatky, ktoré sú zapracované do učebnej osnovy. Ako príklady dobre poslúžia lexémy, metafory, skratky a skratkové slová excerptované z odborných časopisov spoločensko-ekonomického charakteru. Študenti sú schopní sami objavovať väčšinu novotvarov a určovať nové sémantické zafarbenie týchto jazykových prvkov.

Francúzština je živým jazykom, ktorý rastie, obohacuje sa a časom sa transformuje. Nová lexika sa automaticky preberá na všetkých úrovniach života: v práci, v rodine, v tlači, v rozhlase, televízii, na ulici. Možno povedať, že každý používateľ jazyka sa istým spôsobom podieľa na rozvíjaní slovnej zásoby. Každodenné používanie jazyka odráža jazykové mutácie minulosti a postupom času pripravuje jazyk budúcnosti.

Literatúra

Alternatives Economiques. 2017. N. 370. Paris.

BLOCH O, WARBURG, W. 2008. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: PUF.

CERTA, P. 2001. *Le français d'aujourd'hui: Une langue qui bouge*. Balland/Jacob Duvernet. Paris: Amazon.

ČERMÁK, F. 2010. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN, s. 214.

GLOVŇA, J. 2015. *Frazeológia*. Nitra: UKF.

GREVISSE, M. 1969. *Le Bon usage, grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*. Paris: Hatier.

LAROUSSE. 1994. *Dictionnaire de la langue française*. Paris.

LESSAY, J. D. 2004. *Les personnages devenus mots*. Paris: Edition Belin.

MISTRÍK, J. 1993. *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor.

MLACEK, J. 1995. *Frazeologická terminologia*. Bratislava: SAV.

MOUNIN, G. 1974. *Dictionnaire de la linguistique*. Paris: Presse universitaire de France.

ŽILKA, T. 2006. *Vademecum poetiky*. Nitra: UKF.

Kontakt:

PhDr. Elena Melušová, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra románskych a slovanských jazykov

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Email: elena.melusova@euba.sk